

VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM

FELFESLETT VÉDERNYŐ ALÓL

*Bognár Antallal a vajdasági magyar irodalmi életről
Prágai Tamás beszélget*

– Tizennégy éve, 1991 óta élsz Magyarországon; „előző életed” indítatása Szabadkához fűz. Mit jelent számodra Kosztolányi városához való kötődésed?

– A közeli Nagyfénnyről költöztünk be Szabadka külvárosába négyéves koromban. A kettős családi halmozódású szorongás volt az alapélményem, legkorábbi írásaim is víziók: az egyik egy éjjel az útszélén talált holttestről szól, melyet cipelek, s végül felnyitja szemét, egy másik az örökös várakozásról, egy harmadik a fekete kutyáról, amelyet muszáj követnem... Mindkét szülőm legkisebb gyermek volt. A távoli nyomasztó egzisztenciális veszteségélmény apám ágán nyilván a hadi pénzbeváltáson elúszott zentai sarokház, anyámén a Kanadából vagyontalanul visszatért apával a mérhetetlen szegénység a Tisza-parti Moholon. A jancsimajori büntetőtelepen ismerkedett össze a hányódó öreglegény a neki kommandált lánnyal, aki feketézésért kapott fél évet, így születhettem meg. Mélységesen megérintett egy mese az eltévedt, önfejű kiscicáról, akit sem a sünök, sem a nyulak, sem mások nem fogadtak be. Mindenütt más voltam, mint mások. Könyvekbe temetkeztem tehát, azokban kerestem magyarázatot, vigaszt, ellenszert a bántásra, melyhez a túlérzékenyeknek maga a létezés az ok. Másik világot. Okot saját magamra. (Nem kedvelte nálunk senki a komolyzenét, én kedveltem. Fűlsiketítőnek tartották a felnőttek a Beatlest? Én nem. Lesajnálták, később, a népzeneét? Én tanulgattam játszani öregapám citeráján...) És persze világbíró ifjonti daczból alapítottuk meg Szabadkán az utóbb elég gyorsan szétrajzolt irodalmi csoportot, a Kosztolányi Kört 1968-ban. S rúgtuk össze a port az Üze-

net című folyóirat megalapítóival egy kissé felemás, önkéntes száműzetésért a tópartinak csúfolt városból.

– *A Symposium folyóirat és az újvidéki Forum Könyvkiadó szerkesztőjeként a délvidéki magyar irodalom mélyáramába merültél. Ha az akkori, kortárs anyaországi irodalommal, akár az emigrációban működő magyar irodalommal összeveted: miben érzékelhető ennek sajátos jellege? Beszéljünk talán kicsit az avantgárdról!*

– Az avantgárd hatvanas évekbeli vajdasági feltámadását Herceg János, az első írónk, aki kacskaringós, de teljes írói pályát tudott befutni a Vajdaságban, már akkor „a tea harmadik leöntése”-nek, valóban vidékiességnak minősítette. Meg is fricskázta érte az eszmeáramlatok legújabb krónikása, Szerbhorváth György *A vajdasági lakomában*. Mert persze értékálló művek, életművek születtek (Gion, Tolnai), a többi meg úgysem fontos. S végül visszamentette önmagát a tőle akkor még mereven elzárkózó kanonizált magyarországi irodalomba. Erjesztő hatású volt már az is, hogy a fiatal Bori Imre a Nagy Lászlóról és Juhász Ferencről írt könyvnyi tanulmány után az avantgárd apostolai, Kassák Lajos és Füst Milán irodalmi rangját állította helyre, felfedezve felfedeztette a modern magyar irodalmat... Hatalmas jótétemény volt e felszabadító hatás felhajtóereje! Mert például dehogyis a Mozgó Világ-os Veress Miklós volt a legfiatalabb főszerkesztő, hanem Danyi Magdolna, akivel az Új Symposiont szerkesztettük a hetvenes években, s ezalatt a valóban kissé álságos szélvédettségben nem kevés, mára beérett alkotó, oktató indult (Balázs Attila, Csányi Erzsébet, Faragó Kornélia, Fenyvesi Ottó, Fekete J. József, Losoncz Alpár, Mák Ferenc, P. Nagy István, Sebők Zoltán, Szűgyi Zoltán, Túri Gábor, Vass Éva). Szíveri főszerkesztősége is Danyi egyéni elképzeléséből pattant ki. (Két nemzedéknyivel korábbi párhuzam: az avantgárdot levetkezve alakította pályáját példának okáért Kolozsvári Grandpierre Emil is, akinek *Tegnap* című kisebbségi és magánláttelele tizenévesen olyannyira megbabonázott.) Magam a folyóirathoz a Képes Ifjúság hetilap berkeiből kerültem, amelynek jelesei Csernik Attila, Dudás Károly, Domonkos István, Hornyik Miklós, Juhász Erzsébet, Podolszki József voltak. Egyfajta balos aktivizmus – angazsáltságnak, elkötelezettségnek mondták az elnemkötelezettséget hirdető országban – volt az avantgárd menlevele. Nem mellékes mozzanata egyébként a termékeny életteljességnek, hogy a Papp Dániel leírta valamikori „tündérvilág” újabb kori pusztulásában sem úgy szürkült el, mint ahogy a vasfüggöny innenső oldalán tör-

tént: a balkánias forгатag különös figurák tárháza volt, mint amilyenek a század eleji Szabadkán Balázs Béla *Lehetetlen emberekjében* vagy Kolozsvári Grandpierre-nél Pécssett bukkannak fel. Nemrégiben halt meg Szegeden egy ilyen zenészkedő, festegető, verselgető, különös figura, aki még hímzéssel is próbálkozott, és japánul tanult, úvidéki házigazdám, Koliger Károly. Ki lát bele egy ilyen ember lelkébe? És ki lát bele egy katatóniásba, egy némaságba süppedőébe? Engem talányok, világrejtélyek és lélektitkok irodalom általi megfejtése érdekelt, de oly sok bajom volt saját magammal, hogy magamnál tovább jó ideig nem nagyon jutottam. Romantikusán és fellengzősen képzelegtem szikárságról, kimértségről. Belátom, egészen hiábavalóan kerestem mindenre végső magyarázatot. Minden megfejtethetlen marad. Magam is magamnak.

– *A jugoszláviai nem magyar irodalommal hogyan alakultak kapcsolataitok? Azt hiszem, a kisebbségi magyar fórumok ott sajátos helyzetben működtek engedmények és megszorítások kusza terében.*

– A többnyelvű egykori Jugoszláviában, melyhez kinek-kinek a viszonyulása felettébb bonyolult volt, s felbomlása után még bonyolultabb lett, a Vajdaság maga is kulturális ötnyelvűséget deklarált, magyar mellett román, szlovák, ruszin töredéknemzetiségekkel. A magyarányú írástudatlansággal párhuzamosan a friss nyugati szellemi termékek fordításában élenjáró országban értesültség tekintetében az járt jobban, aki a többségi nyelvben is otthonosan mozgott. Emellett én mindent érthettem, ha engem nem is értettek... Valamiféle fából vaskarika jugoszlávságra persze mindenkinek fel kellett esküdnie, s néha nem is fogcsikorgatva vagy ímmel-ámmal, dalolva is tett ilyet az ember. Semennyi nem volt elég belőle ahhoz, hogy eltűzottnak látsszék... És ezen az áron valamiféle bura alatti mozgástér maradt a nemzetiségi intézményrendszerekben és kádereik körében, ami igazi összetartozást nem, de hallgatólagos kisebbségi egymásra utaltságot feltételezett. Persze jó adag „jóléti memóriazavar” volt ennek az ára. Érdekes módon, és ez is kihullott azóta az emlékezetből, nemcsak a nemzetieskedés volt rosszallásra érdemes, de a szegénység felhánytorgatásán is fintonorgoni illett. A kirakat volt tehát a fontos. A „minden nagyon jó, minden nagyon szép”.

– *Mennyire kötődtek jugoszláviai magyar íróként a hazai irodalomhoz? Cseres Tibor Hideg napokja hullámokat kavart, de nem érlelt hasonlító önvizsgálatot a másik oldalon.*

– Bámulatra méltó szívóssággal és konspirációval gyűjtötte össze Matuska Márton újságíró a magyarokon végrehajtott partizán boszszúállás vallomás- és tényanyagát, épp amikor magam is a Magyar Szó napilapnál dolgoztam. Vállalkozásáról nem tudhattam. A boszszúállásról azonban magam is hallottam nem egy elsuttogott történetet. A könyv később Tomán László szerkesztésében a Forumnál jelent meg. Cseres opusa egyébként árnyékban maradt nálunk, érdekes, hogy délszláv vonatkozásaival együtt a *Foksányi-szorosra* is érvényes ez. A Balkánon persze részint érthető is az óvakodás a történelmi témák feszegetésétől, mert nyomban vérforraló, vérgőzös szavakra és tettekre sarkalló vérszag csap fel belőlük. De a hallgatás is keserű gyümölcsöt érlel... A Vajdaságban nagyon határozott és eleven érdeklődés élt a magyar irodalom iránt, ott már akkor természetesnek vett sokirányúságban. Szilenciumra kárhoztatott vagy mérhetetlenül alábecsült szerzők közöltek ottani orgánumban Tandoritól Kiss Ferencig, az ízlés végtére vehet magának bátorságot annyi fensőbb-ségre, hogy válogat, ez ma már természetesnek hangzik. Nyomasztóbb volt tapasztalnom ideát (aktívan például egy *Magyar szárnyon* című szövegválogatás szerkesztése közben is), hogy a hazai érdeklődés a határon túli irodalom iránt valóságosan milyen esetleges, lagymatag és álságos, vagy legalábbis torzító. Lényegében nem sokat változtatott a tárgyfüggetlen befelé forduláson a határoknak a rendszerváltozással párhuzamos légiesülése, csak épp belesimul minden abba, amibe bele tud simulni.

– *Sebeket szakítok fel, ha az áttelepülésről kérdezlek? Hogy ezt hogy lehet tróként, emberként megélni?*

– Olyan időszakban vettem nyakamba a világot, ráadásul negyvenéves fejjel, az életkori megállapodottság küszöbén, valamiféle révbe jutás illúzióját feladva, olyankor lettem inkább a beilleszkedésével, mintsem eredetieskedésével tüntetni akaró jövevény, amikor a lesajnálás és semmibevétel elképesztő gesztusait felnagyította, hogy javában tartott az egész Kelet-Közép-Európában mesterségem, az irodalom jelentőségének és általában az írás kultúrájának és az értelmiség ázsiójának lenullázódása. Talán a megszokásra vagy megszökésre készítő háborúnál is pusztítóbb volt, hogy éreztük, egyszerűen csúszik ki a talaj a lábunk alól. Szédelgünk, nem tudunk lábra állni, és még az sem világos, a fejünkől jön a szédülés, vagy a világ omladozik éppen alattunk. Ugyan kibe kapaszkodjunk? Tud-e valaki belénk kapaszkodni, vagy azt is eltaszítjuk...? Nincs is talán olyan temetője

Budapestnek, ahol ne nyugodna velem egykorú vagy nálamnál fiatalabb földim. Egy fiatal tudósítót a forrongó Tiranában ért szívhalál... Sokaktól eltérően soha nem akartam egyetlen életet élni. De lehetőleg mindet egy helyben. Otthon. Kettőt már leéltem. Egyet magamért, az őrangyalommal, gyermekként. Egyet, már-már abban a félszben, hogy nélküle, férfiként, másokért. Még egyet szeretnék, szabadon, ha még nem hagy el egészen. Egyetlen szerelmemért, az írásért. Mely a hozzá hűtlenkedőket is mindahányszor magához vonja ellenállhatatlanul. De már tudom, mindegyiket így éltem, idegenben.

– *Hogyan látod a legújabb délvidéki irodalom sajátosságait? Mennyire tudnak ott szembenézni azzal a történelmi tragédiával, amivel a ti nemzedékeknek is szembe kellett néznie?*

– A védernyő felfeslett, a bura összetört, s alóla olyan széles szórtságban indult meg alkotók, pályák, mindenféle kezdemények kibontakozása-szétszéledése, hogy a legyező egyik szárán például új folyóirat alakulhatott, az Aracs, amely minden korábbinál hangsúlyozottabban foglalkozik a kisebbségi megmaradás kérdéseivel, miközben a Symposionnak portrékat, monumentumokat gyűjtő ága működik Veszprémben és zsenge oldalágai sarjadtak odahaza, és a rangidős Hídnak is van ereje közben megújulni, a másikon pedig a „Vajdasági lakomá”-nak az irodalomtól még távolabb épül meglehetősen szimplifikált legendáriuma. Még emlékszem rá, hogy amikor Zalán Tibor révén könnyebbülni látszott a reményteljes délvidéki tehetségek, Sziveri, Fenyvesi, Tari, Szügyi előtt a hazai fogadtatás, valami hasonlóan lehetett reménykedni. Egy természetes folyamatban. De valóban ez már egy másik történet. Hadd tegyem meg ennek megvilágítására, hogy találomra felsorolom tragikus véget ért íróemberek nevét: Pintér Lajos, Szűcs Imre, Juhász Erzsébet... Az elsőnek a fia, Gábor ma nemzetközi hírnévű filmes, a másodiké, Szüts Zoltán szövegkonstruktor író és vendégtanár Koreában, a harmadik fia, Előd tervező grafikus Újvidéken. A tragédia? A régiek azt tartották, minden férfinak és minden nemzedéknek kijut egy háború. Országok, nemzetek talán átvészelik. Kisebbségeket kímélni kellene tőle. Kisebbségeknek nincsenek jó háborúik. Még kisebb kisebbségnek, családnak már csak a gyász, nyomor, megszégyenülés juthat ki belőle sokadízigen. Talán tényleg csak a szó szoros értelmében kiheverni tudhatja a háborút a kisebbségi, elsvejeskedhet. Vagy, mint egy versében Böndör Pál barátom írja, kiállni úgy, hogy mozdíthatatlanná hizlalja, cövekeli, lustítja magát, a háború végül el kell menjen mellette, ha épp

meg nem torpan. No igen, sóbálvánnyá nem dermed, mert botránkozása nincsen, hacsak nem saját látványától, mint a baziliszkusznak.

– Az Új Magyar Irodalmi Lexikon rólad szóló cikkében ez áll: „*Prózáját nagyfokú nyelvi tudatosság és bravúr, sajátos látásmód és képi-nyelvi logika jellemzi.*” Ebben milyen hagyományhoz, hagyományokhoz kötődsz?

– A Szabadkai Városi Könyvtárban, amely egyébként Milkó Izidor szemétre vetett, szétaltalicskázott hagyatékának maradéka volt, faltam mindent, ami betű. Jókait istenítettem. Választ vártam az életemre olvasmányaimtól, ezért később sok lélektani, történelmi stúdiumot is folytattam. Nem akartam magamnak semmiféle életrajzot, csak munkarajzot. A nyelvet mint abszolútumot, s nem mint organizmust tételeztem, igazamban ugyanakkor folyamatosan, győtrőn és erősen kételkedve. A nyelvi, szerkesztésbeli tudatosság hajszolásával akkor marad hoppon az ember, ha a tökéletesnek gondolt vázra egyszerűen nem tud húst rakni vagy ha – épp efölötti bizonytalankodása miatt – oly sok nyersanyagot halmoz fel, hogy elveszik benne. Ma már tudom, ugyanoda sokféle úton lehet eljutni. A Halley-üstökös 1986-os eljövételéről a megelőző évben írt eszkatologikus történetfűzérem, az *Álmok a halálban*, amely világhatalmizmusokat hozó korábbi felbukásait regényesítette, s prófécijával visszaütött rám (nem akart futásunkhoz a készülődést családregegnaplóban rögzítenem), a mesterfogások iskolája volt számomra. Bámulom, hogy sok ifjonti görcsöléshez képest ma fiamnak is, aki jogi pályára lép, lányomnak is, aki képzőművészetire készül, mennyire kezére áll a fogalmazásbeli természetesség. Nekem most már végképp marad a szöszmötölő és tervszerű, tégláról téglára való építkezés, a hangjegyről hangjegyre kúszás. No de azért vannak olyan fortélyosságok ebben, mint mondjuk egy boltív. Amely talán, ha a köveket jól pászítják össze, dallamot is kiad. A fülnek. Vagy a szemnek. És még tart is valamit. Tartja önmagát, hogy át lehessen menni alatta. Mint a fiú szeretne átmenni Arany János versében a szivárvány alatt.

– Több folyóiratban megjelentek legújabb, készülő prózád részletei, hogy mást ne mondjak, egy újraközlés a Szépirodalmi Figyelőben is. Ez a rejtélyes „lego-regény” újabb logikai bravúr?

– Egy gyermek vagy inkább a gyermek menekítésének története ez, Jókai Mór és Jókai 1921-ben Budapesten felállított bronz ülőszobrához az agyagmintát újra meg újra megformáló, majd elégedetlenségében szétromboló Stróbl Alajos képzeletén megszűrve, két fordult korban futó két párhuzamos históriában, melyek egyike ma

játszódik, a régebbi a török kor alkonyán, amikor Európa visszaveszi a hódoltsági területeket. Egy kiszolgált gyermekkereskedő próbálja elhelyezni valamelyik régi szerelménél a megszánt talált gyermeket, aki néma. A mai történetben viszont gyermekét az apa saját déli szülőházájába hurcolja magával... A könyv egy szövegezése elkészült, de lego-kockáinak változatai más-más felől újra meg újra beépítendőké rétegeibe. Nekem való babramunka.